
Tanulmánykötet Fazekas István, a Bécsi Levéltárban dolgozó magyar munkatárs tiszteletére

2014-ben Fazekas István, a bécsi magyar levéltári delegátus számára életének újabb nagy fordulópontjai érkeztek el, ezért is tisztelegtek előtte több tucatnyian az alább bemutatandó kötettel. *Szabó Csabának*, a bécsi Balassi Intézet – Collegium Hungaricum akkori tudományos igazgató-helyettesének előszavából megtudhatja az olvasó, hogy Fazekas István az 50. születésnapját ünnepelte, nem mellesleg pedig a 19. évét töltötte az osztrák főváros levéltárában, így az ottani szolgálata a végéhez közelít. Szabó Csaba mellett *Méhes Márton*, a Balassi Intézet – Collegium Hungaricum 2010–2015 közötti igazgatója, *Ujváry Gábor*, a Veritas Történetkutató Intézet kutatócsoport-vezetője, illetve a szerkesztők méltatják egy-egy rövid írásban az ünnepelt szakmai és emberi erőnyeit.

A kötet összesen 40 közleményt tartalmaz. Mivel a szerzők nevének, illetve a tanulmányok címének közlése önmagában is szétfeszítené az ismertetés kereteit, ezért csak általános megjegyzésekre és néhány írásmű kissé részletesebb bemutatására nyílik tér. A kiadványban a történészcéh „nagymesterei” mellett örvendetes módon a fiatalabb generáció is lehetőséget kapott a megnyilatkozásra, ami jól mutatja azt is, hogy a pályájuk elején álló szakemberek is képesek magas színvonalon, friss szemlélettel alkotni, nem mellesleg pedig – mivel a szerzők bécsi levéltári anyagot is felhasználnak – az is bebizonyosodik, hogy a történészek sokat köszönhetnek Fazekas István segítségének. A 40 tanulmány széles időkeretet fog át az Anjou-kortól egészen az 1970-es évekig; a kora újkor történetével foglalkozó munkák szerepelnek hangsúlyosan a gyűjteményben, hiszen a középkorról 6 tanulmány szól, míg a XVI. századról 4, a XVII-ről pedig 14. A XVIII. század eseményeit 6 írás elemzi, a XIX–XX. század történéseit pedig 10 szerző térképezi fel. A kötetben általában rövidebb közleményeket, forrásközléseket olvashatunk, s kevesebb a hosszabb lélegzetű tanulmány, de aki legalább néhányat elolvas e cikkek közül, az megbizonyosodhat arról, hogy néhány lapnyi terjedelemben is magvas

mondanivalót és új kutatási eredményeket lehet a közönség elé tárni. A „hagyományos” köztörténeti témák mellett az olvasó művelődéstörténeti (a lacunási Anjou-kori kincslelet), egyháztörténeti (a református prédikátorok üldöztetése a XVII. század 70-es, 80-as éveiben), kapcsolattörténeti (Mindszenty József bíboros beszélgetései Franz König bécsi érsekkel) vonatkozású tanulmányokkal is megismerkedhet, de hosszasan lehetne ecsetelni azt a gazdagságot, amit a csupán a tartalomjegyzéket áttanulmányozó érdeklődő is azonnal észrevehet.

Az alábbiakban néhány írásműre szeretnék részletesebben kitérni. *Oross András* izgalmas időszakba, a XVIII. század legelejére kalauzolja el olvasóit (*Das Kriegsbudget der Habsburgermonarchie für das Kriegsjahr 1700–1701*). A kevéssé feltárt hadi költségvetéssel kapcsolatban megállapítja, hogy 1697 után a hadi terheket az addig külön jogállást élvező Magyarországra is igyekeztek kivetni, s hogy a katonai kiadások 31 százalékát egyedül Magyarország állta. Ezen túlmenően azonban tanulmányának legfontosabb mondandója az, hogy az országot a kormányzat a pénzügyi igazgatás terén még erősebben integrálni akarta a monarchiába, azaz nemcsak az anyagi terhek voltak jelentősek, hanem a magyar rendek a függetlenséget is veszélyeztetve érezhették.

Szilágyi Márton az *Ein ungarischer Schriftsteller im thesesianischen Wien: Georg Bessenyei* című tanulmányában újraértelmezi mindazt, amit a magyar irodalomtörténet Toldy Ferenc nyomán a testőrírókról idáig vallott, s a csoport létrejöttében és működésében Bessenyei Györgynek tulajdonít alapvető jelentőséget. Az író Bécsset a magyar nyelvű irodalom egyik központjává akarta tenni, s Szilágyi Márton szerint mindent ennek rendelt alá, interpretációja szerint Bessenyei még áldozatokra is kész volt (pl. katolizált). A szerző annak a véleményének is hangot ad, miszerint Bessenyei irodalmi tevékenysége szorosan összekapcsolódik a testőrséggel, és pozícióját nem lehet csupán magyar nyelvű munkásságának kontextusában értelmezni, figyelembe kell venni német nyelvű alkotásait is.

Kohút Sára a reformkori dohánymonopólium történetének egy szeletét ismerteti meg az olvasóval (*Randnotizen zu einem Hofprotokoll aus 1845 – die Einführung des Tabakmonopols in Ungarn*). Kiindulópontja az az elfeledett tény, hogy az 1840-es években Magyarország az egyik legjelentősebb dohánytermelő ország volt Európában, ám a kormányzat az árakat nem tudta a világpiacon alatt tartani, ezért Magyarországon is be akarta vezetni a monopóliumot. A szerző egy 1845. évi udvari jegyzőkönyv alapján kimutatja, hogy mindez nemcsak gazdasági kérdés volt, hanem politikai is, hiszen meg kellett volna szüntetni a nemesség adómentességét, ami viszont

tiltakozási hullámot váltott ki. A magyar rendek oppozíciója azonban e téren is csak átmenetileg bizonyult sikeresnek, hiszen 1850-ben a berendezkedő neoabszolutizmusnak sikerült meghonosítania a dohánymonopóliumot.

Zakar Péter egy tábori főlelkész, *Czigler Ignác* életének fordulatokban gazdag időszakával ismerteti meg az érdeklődőt az *Ein Brief von Ignaz Czigler über die Rückoberung der Festung Ofen (1849)* címet viselő írásában. Röviden feltérképezi az egyházi pályafutását, s megtudhatjuk, hogy habár *Czigler* együttműködött a *Batthyány-kormány*nal, de 1849 elején a parancs ellenére is Budán maradt, újra hűséget esküdött az uralkodónak, majd Bécsbe kellett menekülnie, és csak a császári csapatokkal térhetett vissza a városba. A rövid bevezető után közölt levelét eddig nem publikálták – ebben *Johann Michael Leonhard* apostoli tábori vikáriust tudósítja a budai helyzetről.

Deák Agnes a liberális magyarok és a hasonló érzületű osztrák-németek közötti kapcsolatok jobb megismeréséhez járul hozzá egy „forradalmi” költemény közreadásával („... *Franz Josef der Kaiser ist gekommen*”). A vers bizonyítja, hogy 1849 után is maradt némi összetartó erő a két birodalomfél liberálisai között, illetve hogy a *Lajtán* túl is hatottak a forradalmi jellegű versek, kiáltványok. Szintén ennek a kapcsolatnak a meglétét igazolja az is, hogy korábban Magyarországon is megjelent az említett költemény, némileg eltérő szöveggel. A szerző tehát igazolja azt a nézetét, miszerint a vers a két nép kollektív termékévé vált, de azt is hozzátehetjük, hogy ezek az apró és jelentéktelennek tűnő kordokumentumok is jól jelzik bizonyos politikai erők és eszmék jelenlétét a *Lajtán* innen és túl, illetve segíthetik az érintkezési csatornák, lehetőségek kutatását is.

Manhercz Orsolya az 1857. évi mariazelli búcsújárás jelentésrétegeit tárja fel a *Die Wallfahrt nach Mariazell von 1857* című közleményében. A szerző megállapítása szerint ezt az esztendőt nem a jelentősebbek között tartják számon a magyar történelemben, ám rávilágít arra, hogy ez bizonyos értelemben nem állja meg a helyét, hiszen komoly feszültségek rejtettek a mélyben (részben a magyarországi királyi látogatás miatt), és politikai felhangú súrlódások is keletkeztek. A magyar konzervatívok ugyanis az 1847-es állapotok visszaállítására törekedtek, amihez megnyerték *Scitovszky János* hercegrímást is, aki aktívan részt vett a zarándoklat előkészítésében. 1857-ben az uralkodó is jelen volt a kegyhelyen, így *Mariazell* a császári-királyi reprezentáció egyik színhelyeként is értelmezhető (nem melleleg utalva a *Habsburgok* katolicizmusára, illetve hatalmi törekvéseire), míg a primás maga is a hagyományosnak mondható ottani magyar részvétel továbbí éltetését – s egyben a konzervatív fordulat reményét – kívánva buz-

dította híveit. Manhercz Orsolya az 1857. évi zarándoklatot a feszültség békés lezárási lehetőségeként, s egyben a Bach-rendszer konszolidálási kísérletének kudarcaként értékeli, azaz főként politikai jelleget tulajdonít egy vallási eseménynek.

Tóth Veronika a bécsi Stephansdombban a XIX. század végén, a törökök kiűzésének évfordulójára emelt emlékmű megalkotásának körülményeit és sorsát követi nyomon (*Errichtung des Türkenbefreiungdenkmals im Wiener Stephansdom*). A kompozíció jelentőségét az a tény adja, hogy ez volt Bécsben az első olyan emlékmű, amelyet egy történelmi eseménynek szenteltek. Felállításának apropóját az 1683. évi bécsi török hadjárat bicentenáriuma adta, ám a szerző által eszetelt hosszas művészeti és politikai viták miatt a felavatás egy évtizedig elhúzódott. Az emlékműnek ugyanis többféle elvárásnak kellett megfelelnie. Nem csupán a törököktől való megmenekülést kellett jelképeznie, hanem egyben azt is vissza kellett tükröznie, hogy az események folyamán a bécsi polgárok a császár és a birodalom iránti hűségükről is tanúbizonyságot tettek, illetve hogy az egész keresztény Európa számára történelmi jelentőséggel bírt a hódítók visszavonulása Bécs alól. A szerző tehát egyrészt hangsúlyozza a művészet és az alkotási folyamat ideológiai-politikai meghatározottságát, másrészt egy emlékmű (szimbolikus) jelentéstartalmaira is felhívja a figyelmet. A sors iróniájának jeleként a szoborkompozíció 1894. évi felavatását 25 évvel követően, a Monarchiával együtt a hatalmi igények és a múltba vetített dicsőség is semmivé váltak, s újabb negyedszázad múltán maga az emlékmű is a II. világháború poklának áldozata lett.

Egy történelmi „fehér folt” eltüntetésére vállalkozik *Csaplár-Degovics Krisztián* írása, aki a Monarchiának a Balkán-háborúk idején folytatott albániai humanitárius tevékenységéről közöl információkat a *Humanitäre Aktionen Österreich-Ungarns im Jahr 1913* című közleményében. A szerző megállapításai szerint mivel a Monarchia előtt lezárultak Albánia támogatásának egyéb útjai, ily módon próbálta segíteni a balkáni államot. Úgy véli, hogy az 1912 végén ülésező londoni konferencián elszenvedett osztrák-magyar diplomáciai kudarcoknak lehetett egyfajta kárpótlása a humanitárius akció, vagyis azt sugallja, hogy a Monarchia nem (csupán) emberbaráti szeretetből ténykedett, hanem komoly politikai érdekek is munkáltak a háttérben. Ugyanis ahogyan erre *Csaplár-Degovics Krisztián* felhívja a figyelmet, Bécs magát az albánok legnagyobb protektorának tartotta, de nem tudta meggátolni az Albánia számára hátrányos határok megvonását.

A fentiekben ugyan nem kerülhetett sor a kötetben szereplő összes tanulmány elemzésére, még csak a felsorolásuk sem volt lehetséges, de úgy

vélem, e néhány cikk ismertetése is meggyőzheti az érdeklődőt, hogy tartalmas és izgalmas szellemi kalandban lehet része e könyv olvastán, s a történeteket is buzdíthatja a bécsi levéltár hatalmas anyagának jobb kiaknázására. A szerzők új szemmel tekintenek régi témákra, forrásokra, esetenként korábban nem ismert vagy nem tanulmányozott forrásokat is bevonnak a vizsgálódásukba, így nem egyszer átértelmezik a múltban megfogalmazott elképzeléseket, illetve új értelmezési kereteket teremtenek. Az ismertetésekből is kiderülhetett, hogy a fent említett történetek általánosságban az események politikai meghatározottságát vallják, vagy legalábbis felfedezhetőnek vélnék különböző politikai motivációkat is. A hol hosszabb, hol rövidebb, olykor csupán néhány oldal terjedelmű írások a vonatkozó irodalmi munkák – legyenek azok a legújabbak vagy régebbiek – alapos ismeretéről tesznek tanúbizonyosságot, s szerzőik a levéltári és a nyomtatott forrásokat is bőségesen felhasználják. Így nemcsak érdekes adalékokat szolgáltatnak az olvasóknak, hanem komoly történelmi problémákra is választ adnak, nem egy esetben pedig sikerül „fehér foltokat” is eltüntetniük. Remélhetőleg még sok hasonlóan színvonalas kötetet töltenek meg a közeljövőben is a levéltárak anyagának felhasználásával készült írásaikkal, és eddig ismeretlen dokumentumok válhatnak elérhetővé az érdeklődők számára.

Wiener Archivforschungen. Festschrift für den ungarischen Archivdelegierten in Wien, István Fazekas; Hrsg. von Zsuzsanna Cziráki – Anna Fundárková – Orsolya Manhercz – Zsuzsanna Peres – Márta Vajnág; Institut für Ungarische Geschichtsforschung in Wien – Balassi Institut – Collegium Hungaricum Wien – Ungarische Archivdelegation beim Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien, 2014. 421 l.; Publikationen der ungarischen Geschichtsforschung in Wien, Bd. X.

Bodnár Krisztián